

"השמר בנגע הצרעת", "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים" - מה הקשר בין הפסוקים?

הקדמה

נאמר בפרשתנו (פרק כ"ד) :

ח. "השמר בנגע הצרעת, לשמר מאד ולעשות, ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים, כאשר צויתם תשמרו לעשות.

ט. זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים, בדרך בצאתכם ממצרים."

שני פסוקים אלו צמודים זה לזה, ומופרדים מהפסוקים שלפניהם ושאחריהם בפרשיה בפני עצמה, ונראה אפוא שיש קשר ביניהם. נשאלת השאלה: מה הקשר בין שני פסוקים אלו? בדבר זה נחלקו הראשונים.

א. הסבר רש"י

כתב רש"י: "השמר בנגע הצרעת - שלא תתלוש סימני טומאה, ולא תקוץ את

הבהרת.

ככל אשר יורו אתכם - אם להסגיר, אם להחליט, אם לטהר.

זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים - אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת - אל תספר לשון הרע, זכור העשוי למרים שדברה באחיה, ולקתה בנגעים."

לפי רש"י, יש קשר בין שני הפסוקים, שהפסוק הראשון מזהיר שלא לקצוץ את הצרעת, והפסוק השני אומר כיצד להימנע מהצרעת. אבל לכאורה הקשר אינו הדוק כל כך.

הוסיף "אור החיים" הקדוש שם: "השמר בנגע וגו' זכור וגו' - לדבריהם ז"ל (שבת קלב ע"ב) שאמרו שבא להזהיר לבל יקוץ בהרתו, נתכוון בהסמכת זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים, להודיע שורש שממנו יהיה הנגע, ואותו יצו ד' לקוץ ורפא לו, לא שיקוץ הנגע, ושורשו עודנו מושרש בו".

כלומר: הפסוק הראשון אוסר לקצוץ את הצרעת, ועל ידי זה גורם לאדם להיות במצב לא נעים, שבו הוא מצורע. כיצד הוא יתגבר על המצב? הוא יכול וצריך לקצוץ את **שרש הצרעת**, שהוא לשון הרע, וכאשר יקצוץ ממנו את הדיבור האסור, ממילא לא יהיה מצורע.

ב. הסבר הרמב"ן

הרמב"ן בפסוק ח' כתב בדומה לדברי רש"י: "השמר בנגע הצרעת - גם זו מצוה מבוארת, יוסיף לאו בקוצץ בהרתו, או גם בנמנע מהראות נגעו לכהן. ובדין הנגעים עצמם לא הזכיר כאן, אלא הזהיר בכאן רק: 'ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים כאשר צויתים', לפי שהכהנים זריזים הם, ודי להם במה שצוה אותם, כמו שפירשתי כבר (בתחילת הספר)".

על פסוק ט' הביא הרמב"ן את דברי רש"י, וחלק עליו: "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים - אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע, לשון רש"י. ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש, כמו: 'זכור את יום השבת לקדשו' (שמות כ, ח), 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' (שם יג, ג), 'זכור את אשר עשה לך עמלק' (להלן כה, יז), כולם מצוה, אם כן גם זה כמותם, והיא אזהרה מלדבר לשון הרע. יצוה במצות עשה שזכור העונש הגדול שעשה ד' לצדקת הנביאה, שלא דברה אלא באחיה, גמול חסדה, אשר אהבתו כנפשה, ולא דברה בפניו שיבוש, ולא בפני רבים, רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, וכל מעשיה הטובים לא הועילו, גם אתה אם 'תשב באחיק תדבר, בבן אמך תתן דופי' (תהלים נ, כ) - לא תנצל".

הרמב"ן אינו חולק על רש"י בהסבר המילולי של הפסוקים, אלא שלשיטתו הפסוק השני אינו רק עצה טובה בלבד, אלא מצות עשה שזכור את העונש שהעניש ד' את מרים, כדי שנימנע מלדבר לשון הרע.

ג. הסבר הרמב"ן בשם הספרא

עוד הביא הרמב"ן בשם הספרא (בחקותי פרשה א ב ג): "כשהוא אומר: 'ולא תעשו את כל המצות האלה' (ויקרא כו, יד) - הרי מה שכתוב בתורה אמור, אם כן למה נאמר: 'ואם לא תשמעו לי' (שם)? להיות עמלים בתורה. וכן הוא אומר: 'זכור את יום השבת לקדשו' (שמות כ, ח) - יכול בלבד? כשהוא אומר: 'שמור' (דברים ה, יב) - הרי שמירת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שונה בפיד.

וכן הוא אומר: 'זכור אל תשכח' וגו' (דברים ט, ז).
וכן הוא אומר: 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים' (דברים כד, ט) - יכול בלבד?
כשהוא אומר: 'השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות' (שם, ח) - הרי שמירת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שונה בפיד.
וכן הוא אומר: 'זכור את אשר עשה לך עמלק' (דברים כה, יז) - יכול בלבד? כשהוא אומר: 'לא תשכח' (שם, יט) - הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שונה בפיד".

והסביר הרמב"ן: "ופירושה כי אצלם 'השמר בנגע הצרעת' - 'מנגע הצרעת', 'לשמר מאד' - שלא תבואך. ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים, ויזכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים', **שתהא מזכיר זה בפה תמיד**. ומכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה, לא ספור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים. ואיך יתכן שלשון הרע, שהוא שקול כשפיכות דמים, לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור, או לאו הבא מכלל עשה. אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו, להמנע ממנו, בין בגלוי בין בסתר, בין במתכוון להזיק ולהבזות, בין שאין מתכוון להזיק כלל. וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות, ושכחה בעל הלכות גדולות וכל המונים המצוות אחריו".

לפי הספרא עולה שהפסוק הראשון "השמר בנגע הצרעת" גם כן מזהיר שלא לדבר לשון הרע, וכן לזכור בלב את מה שעשה ד' למרים, שלא כהסבר הקודם שהביא הרמב"ן, שלפיו הפסוק הראשון מזהיר שלא לקוץ את הנגע. מתוך כך הסביר הספרא שלא רק שישנה מצות עשה לזכור את מה שעשה ד' למרים, אלא שישנה מצות עשה לומר דבר זה בפה!

1. מתי יש לומר דבר זה בפה?

כתב הרמב"ן: "שתהא מזכיר זה בפה **תמיד**". וכן העתיק ה"חפץ חיים" בעשין שבראש ספרו, עשה א'. מהו "תמיד"? וכי שייך שאדם יאמר כל הזמן רק את הפסוקים הללו? כתבו ספר חרדים (יב, כד) והרד"ל¹ שיש לומר זכירה זו **בכל יום**. אכן בסדורים נדפס בסוף תפילת שחרית לומר בכל יום זכירה זו².

2. כיצד יש לומר דבר זה בפה?

בפשטות צריך לומר את הפסוק, או את הענין, וכמו שנדפס בסדורים. אבל הרמב"ן בסוף פרשתנו (כה, יז) כתב: "זכור את אשר עשה לך עמלק - כבר הזכרתי (לעיל כד, ט) המדרש שדרשו בו בספרא (בחקותי פרשה א ג): 'יכול בלבד? כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שונה בפיך. וכן בספרי (תצא קסו): 'זכור את אשר עשה לך עמלק' - בפה. 'לא תשכח' - בלב.

¹ על הפרקי דרבי אליעזר פמ"ד בהגה אות ה.

² עיין גם בשל"ה הקדוש בסוף פרשתנו, ב"זית רענן" על הילקוט שמעוני בתחילת פרשת בחקתי (יש לציין שבמהדורת הילקוט שמעוני הנפוצה לא העתיקו את דברי ה"זית רענן" הללו), ב"מנחת חינוך" בסופו, בהתיחסותו למצות עשה שמנה הרמב"ן במצות עשה ז', במפרשים שהובאו על דברי ה"חפץ חיים" הנ"ל במהדורת "דרשו" הערה 2 ובאנציקלופדיה תלמודית כרך י"ב (עמ' רטו-ריו) ערך "זכירת מעשה מרים".

ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה, אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור, ונמצאו למדין מן התורה 'בשניה זכור' (מגילה כט ע"א), ויהיה סמך למקרא מגלה מן התורה.

והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם: 'כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו'.

וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות!

ואף על פי שהיה ראוי גם להסתירו, שלא לדבר בגנותן של צדיקים, אבל ציוה הכתוב להודיעו ולגלותו, כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפה, מפני שהוא חטא גדול, וגורם רעות רבות, ובני אדם נכשלים בו תמיד, כמו שאמרו (במסכת בבא בתרא קסה ע"א): 'והכל באבק לשון הרע'.

לפי הרמב"ן יש מצוה לספר דבר זה לבנינו לדורות, שמרים נענשה על שדברה לשון הרע! הרמב"ן כתב עשה זה גם בהשגותיו לספר המצוות לרמב"ם בעשה זי³.

3. מדוע רש"י לא כתב שזו מצות עשה?

יש לשאול: מדוע רש"י לא כתב שזו מצות עשה?

נראה לענות על כך על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ז ה"א וה"ב): "המרגל בחבירו עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תלך רכיל בעמקי' (ויקרא יט, טז). אי זהו רכיל? זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר: 'כך אמר פלוני', 'כך וכך שמעתי על פלוני', אף על פי שהוא אמת, הרי זה מחריב את העולם.

³ זו לשון הרמב"ן שם: "מצוה שביעית שנצטוינו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה יתברך למרים כשדברה באחיה, עם היותה נביאה, ואחיה גמול חסדה, ועל ידה ניצל, כדי שנתרחק מלשון הרע. ולא נהיה מאשר נאמר עליהם: 'תשב באחיד תדבר, בבן אמך תתן דופי' (תהלים נ, כ). והוא אמרו יתברך ויתעלה: 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים' (דברים כד, ט). ולשון ספרי: 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים - וכי מה ענין זה אצל זה? ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע. והלא דברים קל וחומר: ומה מרים, שלא דברה אלא בפניו שלמשה, ולהנייתו שלמשה, ולשבחו שלמשה, ולבניינו שלעולם, כך נענשה - המדבר בגנותו שלחבירו ברבים על אחת כמה וכמה'. ושנינו בספרא (ריש פרשת בחקתי): 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים - יכול בלבד? כשהוא אומר: 'השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות' הרי שמירת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שגורה בפיך. וכן הוא אומר: 'זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים' יכול בלבד? תלמוד לומר: 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שונה בפיך. ופירוש זה שהם דורשים מרובי הפסוק 'השמר בנגע הצרעת לשמור מאד' שנשמר מנגע הצרעת שלא תבואנו, והיא אזהרה ממנה, כלומר מלשון הרע הגורם אותה, עם האזהרה וילעשות ככל אשר יורו הכהנים' כלומר: שלא יקוץ בהרתו. ואחר כך הזהיר ביזכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים' גם בזכירת הפה. והנה, כאשר נצטוינו בזכירת מה שעשה לנו עמלק כדי לדעת שלא על חנם ימחה ד' יתעלה שמו, רק מחמתו עלינו, לנקום החמס שעשה לנו, ושלא היה ירא ממנו יתעלה, כך נצטוינו בזכירת מה שעשה למרים להשמר מלשון הרע שלא יבואנו ככה".

יש עוון גדול מזה עד מאד, והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע. והוא המספר בגנות חבירו, אף על פי שאומר אמת."

אם כן לפי הרמב"ם איסור לשון הרע כלול בלאו של "לא תלך רכיל בעמך", ולכן אין לו עשה בפני עצמו, ונראה שכך סובר גם רש"י. ועיין בהמשך המאמר, בדברי הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת, שם רואים שהרמב"ם הסביר את הפסוק "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים" בדומה לרש"י, ולא לרמב"ן.

ד. הסבר הרשב"ם ובעלי התוספות

פירוש בכיוון אחר לגמרי כתב הרשב"ם: "השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות - שאפילו הוא מלך כעוזה - לא יכבדוהו, אלא יסגירוהו וישלחוהו, ובדד ישב (עיין מלכים ב טו, ה ודברי הימים ב כו, טז-כא).

ככל אשר יורו אתכם וגו' - שהרי תזכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים, שאף על פי שהיתה נביאה, ואחות משה, לא חלקו לה כבוד, אלא: 'תסגר שבעת ימים'. בדרך בצאתכם ממצרים - שאף על פי שהיו טרודים ללכת, 'העם לא נסע עד האסף מרים', וכל שכן שאר בני אדם".

כעין זה כתבו גם ר' יוסף בכור שור והחזקוני.

ב"דעת זקנים מבעלי התוספות" הרחיב יותר: "השמר בנגע הצרעת - הוצרך לכפול אזהרה זו, לפי שהיא מכה משתלחת בכל אדם, אפילו במלכים, כדאשכחן בעוזהו מלך יהודה שנצטרע, ובושה גדולה היא, לכך צריך לומר שאפילו נצטרע המלך צריך להרחיקו ולעשות לו ככל אשר יורו הכהנים. ולכך נמי סמך לכאן: 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים', שהיתה אחות המלך, ואחות כהן גדול, ואפילו הכי הרחיקוה והסגירוה כשאר המצורעים". כעין זה כתבו גם "הדר זקנים" ופירוש הרא"ש.

לפי הרשב"ם ובעלי התוספות שני הפסוקים אינם מזהירים שלא לקצוץ את הבהרת, ולא על איסור דיבור לשון הרע, אלא הם באו להזהיר שלא לשאת פנים לאיש שהצטרע, ואפילו הוא מלך, כעוזהו, אלא לשלח אותו מחוץ למחנה, כשם שעשו למרים.

ה. מדוע לא פירשו רש"י והרמב"ן כרשב"ם ובעלי התוספות?

יש לשאול: מדוע לא פירשו רש"י והרמב"ן כרשב"ם ובעלי התוספות? לכאורה פירושם פשוט יותר!

כתב על כך המלבי"ם: "הרשב"ם, ואחריו נמשכו כל הפשטנים, פירש שצויה ד' לעשות בהצטרע כדן, שיסגר וישב מחוץ למחנה, ולא ישאו לו פנים, אפילו הוא

מלך, כנודע מעוזיהו המלך. וזה שהסמיק לפסוק זה זכירת מרים, שאף שהיתה אחות משה ואהרן, והעם היו נחפזים ללכת, ועם כל זה נסגרה שבעת ימים והעם לא נסע.

ויש להתפלל: מאין הוציאו [חז"ל] כמה אזהרות ודינים כמבואר בספרי? אבל אחר העיון לא יתכן כדברי הפשטנים, מפני שלושה דברים: א' שאם כן היה נאמר: 'השמר בהצרוע'. ומדאמר: 'בנגע' משמעו שהציווי על הצרוע שישמור הצרעת.

ב' שהסגר מרים לא בשביל הצרעת היה, כי צרעתה היתה גדולה כל כך, עד שאילו לא נרפאת מיד היתה מתה, כדכתיב: 'אל נא תהי כמת' (במדבר יב, יב). וכאשר משה התפלל עליה תיכף נתרפאה, וההסגר היה מטעם הנאמר שם: 'ואביה ירק ירק בפניה' וגו' (שם, יד) שהיה רק כדרך נזיפה.

ג' אם 'אשר עשה' יורה על ההסגר, היה לו לומר: 'אשר צוה ד' לעשות למרים', כי העונש אשר לא יבא על ידי מעשה אדם, יקרא שד' עשה, כמו: 'אשר עשה ד' לפרעה' (שמות יח, ח), אבל ההסגר, הנעשה על ידי בני אדם, לא שייך לומר: 'אשר עשה', רק: 'אשר צוה ד'". לכן בהכרח שזכירת מרים יורה על הצרעת בעצמו, שהיה על ידי שדברה במשה לשון הרע. ובהכרח שהוא אזהרה על הנהגת המצורע."

המלבי"ם הסביר שחז"ל לא הסבירו כהסבר הרשב"ם ובעלי התוספות משלש סיבות:

1. כיון שכתוב "השמר בנגע הצרעת" משמע שהאזהרה היא לצרוע, שיזהר בנגע הצרעת. לפי דברי הרשב"ם ובעלי התוספות, שהפסוקים מצווים את העם כיצד לנהוג בצרוע, היה צריך להיות כתוב: "השמר בצרוע".
2. מרים לא נסגרה בגלל הצרעת, כיון שהיא כבר התרפאה מצרעתה, אלא מצד הנזיפה.
3. כיון שכתוב: "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים", ולא כתוב: "זכור את אשר צוה ד' אלקיך לעשות למרים", מוכח שמדובר על העונש שנתן ד' למרים, ולא על מה שצוה ד' אותנו לעשות למי שנצטרע.

סיכום

א. לפי רש"י הפסוק הראשון מזהיר שלא לקצוץ את הצרעת, והפסוק השני אומר שכדי להימנע מהצרעת יש להימנע מלדבר לשון הרע. "אור החיים" הקדוש הוסיף שהפסוק הראשון אוסר לקצוץ את הצרעת, והפסוק השני אומר שכדי להימנע מהצרעת יש לקצוץ את שרש הצרעת, שהוא לשון הרע.

ב. הרמב"ן בהסברו הראשון הסכים עם רש"י בפירוש המילולי של שני הפסוקים, אלא שלשיטתו הפסוק השני אינו רק עצה טובה בלבד, אלא מצות עשה לזכור מה שעשה ד' למרים על שדברה לשון הרע על משה, כדי שמתוך כך נימנע מלדבר לשון הרע.

ג. הרמב"ן בהסברו השני, לפי הספרא, הסביר שהפסוק הראשון "השמר בנגע הצרעת" גם כן מזהיר שלא לדבר לשון הרע, וכן לזכור בלב את מה שעשה ד' למרים, שלא כהסבר הקודם שהביא הרמב"ן, שלפיו הפסוק הראשון מזהיר שלא לקוץ את הצרעת. מתוך כך הסביר הספרא שלא רק שישנה מצות עשה לזכור את מה שעשה ד' למרים, אלא שישנה מצות עשה לומר דבר זה בפה!
הרמב"ן כתב שצריך להזכיר מצוה זו תמיד, והסבירו האחרונים שהכוונה לפעם ביום.

עוד כתב הרמב"ן שצריך לספר על כך לבנינו, ולהזהירם שלא לדבר לשון הרע.
ד. הרשב"ם ובעלי התוספות הסבירו ששני הפסוקים באו להזהיר שלא לשאת פנים לאיש שהצטרע, ואפילו הוא המלך, כעוזיהו, כשם שעשו למרים.
ה. המלבי"ם הסביר שיש שלושה קשיים על פירוש זה, ובגללם חז"ל לא פירשו כך.

סיום

כתב הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת (פט"ז ה"י): "הצרעת... אינו ממנהגו של עולם, אלא אות ופלא היה בישראל, כדי להזהירן מלשון הרע... ועל עניין זה מזהיר בתורה ואומר: 'השמר בנגע הצרעת... זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים'. הרי הוא אומר: התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה, שהיתה גדולה ממנו בשנים, וגידלתו על ברכיה, וסכנה בעצמה להצילו מן הים, והיא לא דברה בגנותו, אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו, שנאמר: 'והאיש משה ענו מאד' (במדבר יב, ג), ואף על פי כן מיד נענשה בצרעת. קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים, שמרבים לדבר גדולות ונפלאות. לפיכך ראוי למי שרוצה לכוון אורחותיו להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן, כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם... אבל שיחת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה, לפיכך הקדוש ברוך הוא עוזר על ידן ומזכר אותן בה, שנאמר: 'אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו, ויקשב ד' וישמע, ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ד' ולחושבי שמו' (מלאכי ג, טז)".

ד' יזכנו לקיים מצוה זו, ומתוך כך להינצל מאיסור לשון הרע⁴.

נספח: "שמירת הלשון" חלק א שער התבונה פרק י"ב

בו יבואר מה שאמרה התורה שזכירת מעשה מרים היא תועלת להנצל על ידי זה מעון המר.

ויש עצה כללית להינצל מעון המר ומעונשו. והוא מה שלימדנו ד' יתברך בפרשת כי תצא: 'השמר בנגע הצרעת לשמור מאוד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים' (כד, ח), וסמך ליה: 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים' (שם, ט). ושנינו בספרי: 'זכור את אשר עשה' וגו' יכול בלבבך? כשהוא אומר: 'השמר בנגע הצרעת לשמור מאוד ולעשות' הרי שמירת הלב אמור (דהספרי מפרש 'השמר בנגע הצרעת' - מנגע הצרעת, והכוונה שלא נסיח לבנו מלשמור מעון המביא לזה), הא מה אני מקיים 'זכור'? שתהא שונה בפיך. הרי דרצון התורה שזכור את גודל עונש עון המר בלב וגם בפה, כדי להועיל לנפשותינו בזה. וכמו שכתב הרמב"ן במצוה ז' ממצותיו וזו לשונו: נצטוינו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה ד' יתעלה למרים כשדברה באחיה, עם היותה נביאה, כדי שנתרחק מלשון הרע, ולא נהיה מאשר נאמר עליהם 'תשב באחיד תדבר, בבן אמך תתן דופי' (תהלים נ, כ) עכ"ל. כי באמת זכירת האיסור וגודל עונשו מביא לידי שמירה ממנו, כמו שזכירה במצות עשה מביאה לידי קיומן, כמו שנאמר: 'וזכרתם את כל מצות ד' ועשיתם אותם' (במדבר טו, לט) וכדפירש רש"י שם.

ואל יתמה האדם, הרי אנו רואין בחוש שאחרי אמירת 'זכור', ולפעמים אף בעת אמירתו, הוא מדבר לשון הרע, ואיה איפוא היא עצת התורה.

אמנם באמת הלא בדברי תורה כתיב: 'כי לא דבר רק הוא מכס' (דברים לב, מז), ואם רק הוא - מכס הוא רק (ירושלמי סוכה פ"ד ה"א). ונתקיים בנו בעוונותינו הרבים מה שאמר ישעיה הנביא עליו השלום: 'יען כי נגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני' (כט, יג), כי אנו אומרים 'זכור' רק בפינו, ואין אנו זוכרים בעת מעשה, ואילו היה האדם מעלה על לבו לקיים הזכירה כפי מה שצונו ד' יתברך - בודאי היתה תועלת גדולה להינצל מעון זה.

ונבאר דרך אגב הפסוק הזה היטב, וממנו יראה כל בן דעת כי כנים דברינו. והוא, דהתורה הקדושה פירשה לנו במצות הזכירה ארבעה ענינים:

(א) זכור את אשר עשה - היינו מה שעשה.

(ב) למי עשה - למרים.

⁴ עיין עוד באנציקלופדיה תלמודית כרך י"ב (עמ' רטו-ריז) ערך "זכירת מעשה מרים" ובמאמרים "ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הקשית אשר לקח" ו"חטא מרים ועונשה - לאור הסוגיא במסכת ערכין" בספרי "הדר התורה" במדבר בסוף פרשת בהעלתך.

(ג) באיזה מקום עשה - בדרך.

(ד) באיזה זמן היה הדבר הזה - בצאתכם מצרים.

ומה יחדה לנו התורה בהזכירה אלו ארבעה דברים, מה נפקא מינה לנו אם היה עונש אחר, לא עונש הצרעת, ואם היה דבר זה למרים, או לאיש אחר, ואם היה דבר זה בבית, או בדרך, ואם היה דבר זה בזמן אחר, לא בעת צאתם ממצרים. אמנם אלו הארבעה פרטים הכרחיים לזכירה, ותועלת גדולה למתבונן בהם. ולזה כתיב: 'זכור את אשר עשה', היינו שיזכור ויתבונן את גודל העונש שנעשה לה עבור דיבורה במשה רבנו ע"ה - והוא עונש הצרעת, שהוא עונש קשה עד מאד, ואי אפשר להרפא ממנו אם לא שיתנהג עמו הקדוש ברוך הוא למעלה מדרך הטבע וירפאנו, וכדאיתא במדרש רבה (ויקרא טז, ט): 'וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת - למה שוחט אחת ומניח אחת? לומר לך כשם שאי אפשר לשחוט לחזור - כך אי אפשר לנגעים לחזור' וכו'. וטומאתו חמורה עד מאד, שהוא צריך לישב חוץ לשלש מחנות, מה שאין כן שאר הטמאים. וגם מטמא כל מי שבא באהלו כמו שנאמר בקרא (רמז לכל מי שנטפל לבעל לשון הרע יטמא כמוהו). וגם הוא חשוב כמת, כמו שאמרו חז"ל (נדרים סד ע"ב). והוא מה שכתוב: 'זכור את אשר עשה' וגוי'. ולמי עשה - 'למרים', שהיתה צדקת גדולה, שהיתה הבאר עולה בזכותה, וגם נביאה, כמו שכתוב: 'ותקח מרים הנביאה אחות אהרן' וגוי'. ולא דברה אלא באחיה, אשר אהבתו כנפשה, וסכנה עצמה להצילו מן המים. ולא דברה בגנותו, אלא מה שהשוותה אותו לשאר נביאים (כמו שכתב הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת), ולא דברה בפניו שיבוש, ולא בפני רבים, רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, וכונתה היתה לבנינו של עולם, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלה, שנאמר: 'והאיש משה עניו מאד', ואף על פי כן לא הועילו לה כל מעשיה הטובים ונענשה בצרעת על זה. ובאיזה מקום נעשה לה העונש - 'בדרך', כי לא תלו לה גודל זכויותיה להקיף לה עד בא בני ישראל לחנות באיזה מקום, כי אז לא היה ניכר כל כך. אבל עתה, שנענשה תכף בדרך בעת הליכתם, כמו שכתוב: 'והעם לא נסע עד האסף מרים' ממילא נתפרסם גודל כלימתה לכל, כמו שנאמר: 'הלא תכלם' וגוי'. ובאיזה זמן היה המעשה - 'בצאתכם ממצרים', שהמעשה היה אז בתחילת שנה שניה לצאתם ממצרים, ועדיין לא נודע לכל גודל העונש המגיע עבור זה [ומה שכתוב אצל משה רבינו (שמות ד, ו) תכף ומיד הוסר ממנו, כמו שנאמר: 'והנה שבה כבשרי' (שם, ז)] מה שאין כן אחר כך, בעת שהיו צריכין להכנס לארץ ונתקלקל על ידי הלשון הרע של המרגלים היה העון הרבה יותר גדול, שראו עונשה של מרים ולא לקחו מוסר, ולכך נסמכה פרשת שלח לפרשת מרים, וכפירוש רש"י שם.

והנה מכל זה יוכל האדם להתבונן בקל וחומר, שהיום שכולנו כאזובי קיר לגבי מרים הנביאה, וגם ידוע לכל מהעונש הגדול המגיע עבור זה ממעשה מרים

ומרגלים, אם לא ישמור את עצמו מלשון הרע אפילו אם לא יהיה רק כעין מעשה מרים, ובפרט אם בכוונה ידבר את הלשון הרע כדי לגנות חבירו ולביישו, בודאי לא יהיה נקי מעונש הגדול של הצרעת או עונשים אחרים תמורתם, ולא יקיפו לו עד לאחר זמן. והשומע ומקיים תמיד לזכור באופן זה בודאי ינצל מעון זה. וממילא יובן מכל זה דצריך כל איש ישראל לידע פרטי דיני לשון הרע, כדי שידע ממה להזהר, דאם לא כן מה תועיל לו זכירת מעשה מרים, אם היצר מפתהו שאין דבור זה נכנס בכלל לשון הרע, או שעל איש כזה לא צותה התורה באיסור לשון הרע.